bağbahçe

ÇEVRE BAHÇE ÇİÇEK DERGİSİ SAYI:5 HAZİRAN 2006 FİYATI:3 YTL

Macahel'e Bir Gezi ve Türkiye Florasına Bir Katkı

Sakız Ağacı ve Sakız

Kuşkonmaz

Yaza Girerken

BAHÇENİZ İÇİN...

BAHÇENİZDEKİ YARARLI KONUKLAR

TOHUMDAN DOMATES YETİŞTİRMEK

Bahçede Su Düzenlemeleri

Bahçenin doğal yapısı, havuzun çevresine döşenen çeşitli boy ve renkte kayalar, kenarına yapılan küçük şelale ya da pınarlar ve havuza ulaşan su yollarıyla görsel olarak daha da güzelleştiriliyor. Hatta kimi bahçe sahipleri havuzlarının üzerine küçük bir köprü bile kurmayı ihmal etmiyor.

ISSN 1304-7671

Kumar (*Rhododendron ponticum*)

Macahel'e Bir Gezi ve Türkiye Florasına Bir Katkı

8 - 9 mayıs 2006 tarihinde İstanbul Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi'nde (NGBB) Türk Botanik Bahçeleri İşbirliği ve *ex-situ* Koruma Atölye Çalışması yapıldı. Bu çalışmanın ardından 10 - 13 mayıs tarihleri arasında Rize, Ayder Yaylası ve Artvin, Macahel'i kapsayan bir botanik gezisi düzenlendi. Bu geziye NGBB'den Prof. Dr. Adil Güner ve Margaret Johnson, Uluslararası Botanik Bahçeleri Koruma Kurumu (BGCI) Genel Sekreteri Sara Oldfield, Edinburgh Kraliyet Botanik Bahçesi'nden Dr. David Rae, Dr. Mary Gibby ve Dr. Anthony Miller, Ankara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mehmet Koyuncu, Gazi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mecit Vural ile Anadolu Üniversitesi'nden Prof. Dr. K. Hüsnü Can Başer katıldı. İlginç anılarla dolu bu kısa geziyle ilgili bazı notları sizlerle paylaşmak istedik.

Gezi Başlıyor

10 Mayıs sabahı uçakla Trabzon'a geldik. Biyo-TEMA Tur'un iki minibüsü bizleri bekliyordu. Biz minibüslerin birine yerleşirken eşyalar da diğerine yüklendi. Ekibimizden Adil Güner'in, memleketi Çamlıhemşin'e yaklaşırken Fırtına Deresi'ni (Furtuna Deresi) gösterip "Dünya'nın en büyük deresi!" demesi hoş bir espriydi (Doğu karadenizde "dere" sözcüğü en büyük akarsuyu belirtir). Gerçekten de bütün coşkusuyla Karadeniz'e akan Fırtına deresi, Adil'i doğrularcasına, görkemli bir görünüm oluşturuyordu. Derenin iki yanı da yeşile boyanmışken, karla kaplı Kaçkar'ın tepesi bembeyazdı. Yol boyunca gördüğümüz çay bahçeleri hasadı bekliyor, kivi bahçeleri de adeta "Biz de varız!" diyordu.

Adil Güner Çamlıhemşin'de akraba ve arkadaşlarını görüp hasret giderirken biz de ikram edilen çayları yudumladık. Minibüslere binip Ayder Yaylası yoluna saptık ve ilk molayı tarihi Mikron Köprüsü'nde verdik. On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı köprü mimarisinin tipik örneklerinden olan bu kemerli köprü Ayder'den akan derenin boynunu tıpkı bir gerdanlık gibi süslüyordu. Dere Çamlıhemşin'de Fırtına Deresiyle birleşiyordu. Derenin iki yanında kayın, ladin, kızılağaç, kestane, şimşir, porsuk, kumar ve akçaağaçlar vardı. Ağaçların yanında eğreltiler, ıslak kayaların üzerinde de çok sayıda karayosunu ve ciğerotu bulunuyordu. Karayosunlarının ve ciğerotlarının arasında sarı çiçekli bir taşkıran (*Saxifraga cymbalaria)* dikkat çekiyordu.

Öğle yemeğini Kaçkar Dağları Milli Parkı'nın Ayder girişindeki Gürgendibi Lokantası'nda yedik. Taze mısır ekmeği, yöresel bir yemek olan muhlama, kestane balı, turşu kavurması, hamsi türlüsü ve salatadan oluşan menü zevkle tüketildi. Lokantanın tabelasında yer alan ödüllü Laz böreğinden, hazırda olmadığı için yiyemedik.

Ayder Yaylası

Ayder Yaylası'nda yoğun sayılabilecek bir yapılaşmayla karşılaştık ama binaların hem ahşap ve sevimli hem de doğayla uyum içinde olması hoşumuza gitti. Dere kenarındaki Haşimoğlu Oteli'ne yerleştikten hemen sonra yaylaya doğru yola çıktık. Karlı dağlardan süzülerek inen suların oluşturduğu Gelintülü Şelalesi'nin fotoğraflarını çektik. Derenin büyük bir kar kütlesinin altından çağlayarak akan görüntüsünü hayranlıkla izledik. Yörede en yaygın bitki *Petasites albus*'du. Sarı çiçekli *Scrophularia chrysantha* ve yine alt tarafta gördüğümüz eğreltiler görüntüye egemendi. Ormanlık alana girdiğimizde ilk gördüğümüz çiçek fundagiller (*Ericaceae*) ailesinden dağelmasıydı (*Epigaea gaultheroides*). Bu iri pembe çiçekli, herdem yeşil sürünücü çalı orman altını ve açıklıklarını renklendiriyordu. Mor çiçekli bir çuhaçiçeği (*Primula megaseifolia*) de renk çümbü-

dağelması (*Epigaea gaultherioides*)

Petasites albus

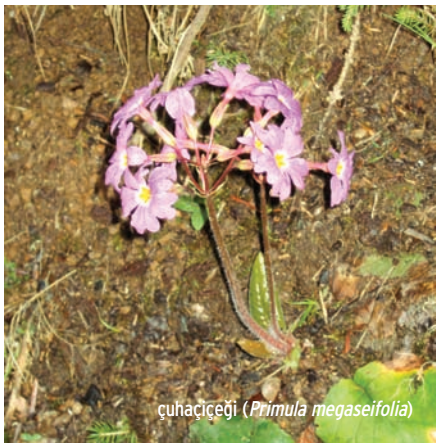
çuhaçiçeği (*Primula megaseifolia*)

şüne katkıda bulunuyordu. Daha yukarıda *Lathraea squamaria* karşımıza çıkınca onu önce canavarotu (*Orobanche*) zannettik. Dikkatle incelendiğinde onun yüksükotugiller'den (*Scrophulariaceae*) asalak bir bitki olduğu anlaşıldı. Ancak bu güzel bitkiye asalak sıfatı hiç yakışmıyordu. Türkiye'de yalnızca yüksek Karadeniz ormanlarında bulunan kibritotu (*Lycopodium clavatum*) yol kenarında zemine halı gibi yayılmış ve ikiye dallanarak uzuyordu. Bu bitkinin sporları (*Sporae Lycopodii*) mikroskopi'de 'likopodyum sporu metodu'nda kullanıldığı gibi yakıldığı zaman patlama özelliği de taşır. Bitkinin bir aralar dekoratif amaçla dışsatımı bile yapılıyordu. Orman açıklarındaki çayırlıklarda *Scilla monanthos,* sarıyıldız (*Gagea fistulosa*), *Corydalis* ve lilpar (*Caltha polypetala*) çiçek açmış haldeyken, akçöpleme (*Veratrum album*) ve arslanpençesi (*Alchemilla*) türleri yeni yapraklanıyordu. Bu sırada, Adil Güner heyecanla bağırarak herkesi yanına çağırdı. Önünde küçük sarı çiçekli *Sibbaldia parviflora* duruyordu. Bu bitkinin Türkiye Florası'nın yazım yeri olan Edinburgh Kraliyet Botanik Bahçesi'nin simgesi olması, fotoğraf çekmek için herkese diz çöktürttü. Sarı çiçekli *Primula veris* ve *Potentilla micrantha* ile yörede yaygın bulunan, büyük ve gösterişli kümeler oluşturan dağelması (*Epigaea gaultheroides*) eşlik ediyordu. Otele dönüş yolunda bir lokantaya girdiğimizde yağmur başladı. Gürül gürül yanan şöminenin önünde koyu bir sohbete koyulduk. Alabalık ziyafetinin ardından otele döndük.

Maçahel Yolunda

11 Mayıs sabahı macahel'e doğru yola çıktık. Çamlıhemşin'i geçince çifte kemerli bir taş köprü olan Kadıköy (Orenkit) Köprüsü'nün yanında durduk. Fotoğraf çektikten sonra çevreyi inceledik. Dere kenarındaki çayırlıkta meyveli haldeki acıçiğdem (*Colchicum speciosum*), *Osmunda regalis*, kısamahmut (*Ajuga reptans*), *Glechoma hederacea*, yabaniçilek (*Fragaria vesca*), *Rhododendron ponticum*, karayemiş (*Laurocerasus officinalis*), yol kenarındaki kayalıklardaysa baldırıkara (*Asplenium trichomanes*) dikkat çekiyordu. Hüsnü Başer özdikeni (*Smilax excelsa*) sürgünlerinden toplayıp grup üyelerine ikram etti. Bitkinin Karadeniz Bölgesi'nde dikenucu ya da melyücan adıyla bilindiğini, sürgünlerin soğanla kavrularak yahnisinin yapıldığını, bitkinin gıcır adıyla bilinen tohum zarının eskiden damla sakızı zamkına (*mastix*) katılarak sakız yapıldığını anlattı.

çobançiçeği (*Primula veris*)

Hopa-Borçka arasındaki yolun kenarında bir eğrelti türü olan *Matteucia struthiopteris* topluluklarını gören Mary Gibby arabayı durdurttu. Dipten sütun gibi yükselen bu eğreltiye daha sonra da sıkça rastladık. Çevrede *Glechoma hederacea,* yağlıçanak (*Ranunculus cappadocicus*), unutmabeni (*Myosotis alpestris*) toplulukları göze çarpıyordu. Mavi Ay Lokantası'nda alabalık, mısır ekmeği ve değişik bir muhlama yedikten sonra yola çıkıp Borçka'ya yaklaştığımızda Çoruh Nehri deli deli akan bulanık sularıyla göründü. Yeni su tutmaya başlayan Borçka Barajı'nı geçip Artvin'deki Deriner Barajı'nı görmeye gittik. Çoruh, Türkiye'nin birinci, dünyanınsa üçüncü en hızlı akan nehri. Deriner Barajı tamamlandığında temelden 253 m yüksekliğiyle kendi alanında dünyanın üçüncü büyük barajı olacak. Bu barajın elektrik santralının yeraltında olacağı söyleniyor. Yeni yapılmış Şavşat yolundan tırmanıp baraja hâkim bir noktadan baraj inşaatının fotoğraflarını çektik. Kenar sağlamlaştırmaları yapılan barajın dört yıl sürecek dolgu inşaatı daha başlamamıştı.

Borçka'ya dönüp Macahel yoluna saptık. Karlar altındaki Macahel Geçidi'ni (1830 m) geçip vadiden inmeye başladık. Daha çiçek açmamış beyazkumar (*Rhododendron ungernii*) ve kızılkumar (*R. smirnovii*) topluluklarının yanından geçtik. Zaman zaman yol üstündeki dereleri aşarak akşam üzeri Camili'ye vardık ve TEMA A. Nihat Gökyiğit Konukevi'ne yerleştik.

sifin (*Rhododendron luteum*)

Macahel'in Tatlı Sürprizi

12 Mayıs günü pırıl pırıl güneşli bir macahel sabahına uyandık. Cıvıl cıvıl kuş sesleri içinde Karçal Dağı'nın karlı sırtlarından gelen serin esinti hissediliyordu. Konukevinin karşısına düşen ormanlık yamacın sağ yanının Gürcistan olduğunu öğrenmemiz bizi şaşırttı ama bugünün büyük sürprizi daha sonra gelecekti.

Arabalara atlayıp Fındık Yaylası yönünde orman yolunda ilerlemeye başladık. Yaylanın yarı yolunda arabadan inip patikaya saparak orman içine daldık. Görkemli kayın ağaçlarının (*Fagus orientalis*) yüksek dallarına yerleştirilmiş, ıhlamur gövdesinden oyularak yapılmış kara kovanlar dikkati çekecek kadar çoktu. Patikada iki saat yürüdükten sonra dere kenarında Gürcüce Hevkit (yemek yenilen köprü) mevkiinde durduk. Zira, dere üzerindeki ahşap köprünün zemin tahtaları toplanmış halde yanda duruyordu. Yardımcılarımız Yunus ve Fatih köprü tahtalarını kısa sürede yerlerine yerleştirdi ve karşıya geçtik. Civarda bol bulunan Patlıcangiller'den (*Solanaceae*) bir bitkiyi önce herkes güzelavratotu (*Atropa belladona*) zannetti. Ancak yapılan konsültasyon sonunda güzelavratotu olamayacağı konusunda görüş birliğine varıldı. *Nicandra* olabileceği öne sürüldü. Örnekler alınıp, bolca fotoğraf çekildi. Tony Miller'in bitkinin çiçeğini yarıdan kesip, yapraklarıyla birlikte siyah kadife kumaş üzerine yayarak dijital kamerasıyla ayrıntılı fotoğraflarını çekmesi ilginçti. Arazide gördüğü, iyi bilinen bitkilerin yalnızca fotoğrafını çektiğini ve arazi defterinde her biri için bir numara verip kayda aldığını anlattı. Bu şekilde bizlere "dijital botaniğin" ilk dersini de vermiş oldu. Tartışılan bu bitkinin öngörülen bitkilerden hiç biri olmadığı ancak Camili'ye döndükten sonra anlaşılabilecekti. Bizler bitkinin kimliğini tartışırken Yunus ve Fatih mükellef bir açık büfe hazırlamıştı. Suyun çağıltısı ve kuşların müziği eşliğinde zevkli bir piknik yaptık.

Dönüşte yol boyunca gördüğümüz tilkiüzümü (*Paris incompleta*), çayüzümü (*Vaccinium arctostaphylos*), kumar (*Rhododendron ponticum*), sifin (*R. luteum*), karayemiş (*Laurocerasus officinalis*), duvarsarmaşığı (*Hedera colchica*), galdirik (*Trachystemon orientalis*), karacaot (*Helleborus orientalis*), *Brunnera macrophylla,* sümbülcük

eğrelti

tilkiüzümü (*Paris incompleta*)

Scopolia carniolica

(*Scilla monanthos*), *Cardamine bulbifera, C. raphanifolia, C. impatiens, Veronica peduncularis,* yağlıçanak (*Ranunculus cappadocicus*), *Myosotis alpestris, Chrysoplenium dubium, Geranium molle, G. robertianum*, eğreltilerden *Thelipteris limbosperma, Polystichum setiferum, Asplenium trichomonas, Polypodium vulgare, Phyllitis scolopendrium* ve cezayirmenekşesinin (*Vinca major)* fotoğraflarını çektik. Adil Güner'in söylediğine göre, Fındık Yaylası'ndan Macahel'e uzanan Edrene Vadisi'ne daha insan ayağı değmemişti.

Dönüş yolunda Fatih'in Macahel'in bal şampiyonu dayısının evine davet edildik. Evin Karçal Dağı'na bakan balkonundan insan ayağı basmamış vadiyi seyrederken ceviz, fındık, bal, yoğurt, iki çeşit peynir, börek, tava çöreği, haşlanmış patates ve mısır ekmeği eşliğinde çayımızı yudumladık. Güler yüzlü ev sahibemiz bizleri en iyi ağırlamak için deli divane oldu.

Yolda gördüğümüz, sırtına karayemiş dallarından bir hevenk yüklemiş köylünün bitkiyi hayvanlarına yem olarak götürdüğünü öğrendik. Camili'ye dönünce TEMA destekli Kafkas ırkı safkan arıların yetiştirildiği ve nitelikli bal üretiminin teşvik edildiği Macahel A.Ş. ile yerli meyve fidesi yetiştirme projesi ziyaret edildi. Samsun 19 Mayıs Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ümit Serdar bölgedeki ceviz, kestane, elma, armut, kiraz, fındık, mısır çeşitlerinin bolluğundan ve bu çeşitlerin aşılanmasıyla yaptıkları nitelikli ve verimli fide üreticiliğinden söz etti. Köyün gençlerinin Macahel A.Ş.'de saf Kafkas ırkı kraliçe arı üretimini nasıl yaptığı anlatıldı. Macahel'de her ağustos ayında Bal Festivali düzenleniyor. Festivalde Bayar Şahin söylediği yöreye has türkülerle herkesi coşturuyor ve en iyi bal yetiştirenlere ödüller veriliyormuş. Koyu renkli ve hafif acımsı kestane balıyla hoş kokulu ıhlamur balı gerçekten tatmaya değer.

Köyün kahvesi, kızlı erkekli, çay-kahve içilen, tavla, okey ve satranç oynanan bir mekân. Bunun yanında zengin bir kütüphanesi de var. Duvarları, bölgenin etnobotanik yönden önemli ahşap araç-gereçleriyle süslü. Kahvenin bir odasında da yöreye has elişi ürünler ve bal satılıyor. Kahveci güzeli Mine'nin elceğiziyle yapıp sunduğu Türk kahvesini ve taze demlediği çayı içmek ayrı bir zevk. Köyün camisi en az bir asırlık ahşap bir yapı. Kapısındaki ve iç duvarlarındaki oymalarla renkli resim ve süslemeler görülmeye değer. Caminin imamı Hüseyin Hoca arıcılık ve fidancılık dâhil köydeki birçok kalkınma etkinliğiyle yakından ilgili, örnek bir kişi.

Türkiye Florası İçin Yeni Bir Cins

Akşam yemeğinde, o gün topladığımız Patlıcangiller (*Solanaceae*) familyasından olan bitkinin hangi türden olabileceğini yeniden tartışmaya başladık. Hüsnü Başer, köyde internet bağlantısı varsa tarama yapabileceğini söyledi. Ümit Bey köyde üç yerde internet bulunduğunu, bunlardan birinin de köyün imamı Hüseyin Hoca'nın evinde olduğunu söyledi. Hüsnü ve Ümit hocalar hemen kalkıp Hüseyin Hoca'ya gitti. İnternet'e girilince bitkinin *Atropa* ya da *Nicandra* olmadığı kesinlik kazandı. O sırada gelen Mecit Vural, David Rae'nin bitkiyi bahçesinde yetiştirdiği, cins adını hatırlayamadığı ancak tür adı "*carniolica*" olan bir bitkiye benzettiğini söyledi. Tarama motoruna o adı girince *Scopolia carniolica* Jacq.'nın resmi belirdi. EVET! Bu o idi. Tüm özellikleri ve renkli fotoğrafı topladığımız örnekle tam bir uyum içindeydi. Bitki Hırvatistan, Macaristan ve Rusya'da yayılış gösteriyordu. Türkiye florası için yeni bir cinsi Macahel yaylalarından bilim âlemine kazandırmanın müjdesini zaman geçirmeden ekibin öteki üyelerine ulaştırdık. Günümüz bereketli geçmiş ve bilime önemli bir katkıda bulunmuştuk. Macahel'in cömert doğası asırlardır gizlediği sırlarından birini bizlere açıvermişti.

Dönüş Yolu

13 Mayıs günü Borçka-Karagöl ve Hebe Yaylası'nı ziyaret ettik. Karagöl'ün çevresini tilkiüzümü (*Paris incompleta*), sümbülcük (*Scilla monanthos*), *Corydalis conorhiza,* çeykodim (*Cardamine raphanifolia*) ve *Lathraea squamaria* çiçekleriyle eğreltiler süslüyordu. Hebe Yaylası'nda köklerini çıplak kayalara sararak yükselen ladinlerin, dallarından likenler sarkan görüntüsü etkileyiciydi. Yağmur başladığında Karagöl kıyısındaki dinlenme evinin bahçesinde verilen ikramı yeni bitirmiştik. Arabalara bindik. Artık hedefimiz Trabzon Havaalanı'ydı. Yıllardır tamamlanamayan Karadeniz sahil yolu inşaatını yağmur altında geçtik. Çayeli'nde Hüsrev Lokantası'nda kuru fasulye, pilav ve köfte yemeden olmazdı. Lokantanın duvarları orada yemek yemiş Türk ünlülerinin fotoğraflarıyla doluydu. Yabancı dostlarımız Rize bezi alsınlar diye Rize'de küçük bir mola verdikten sonra üç gün süren zevkli ve verimli gezimizi Trabzon Havaalanı'nda noktaladık. Grup üyeleri yeniden buluşma sözüyle Ankara ve İstanbul uçaklarına binmek üzere vedalaştılar.

K. Hüsnü Can Başer
Anadolu Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Eskişehir
Mehmet Koyuncu
Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Ankara
Mecit Vural
Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Ankara
Fotoğraflar: K. Hüsnü Can Başer